

māhān-tyyppinen illatiivi

Pekka Lehtimäki

1.1. Suomen kirja- ja yleiskielessä on yksitavujen illatiivin päätte *-h—n* ja niiden välissä *h*:ta edeltävä vokaali (monikossa siis aina *-hin*), allomorfiityppi *-hVn*: *maa/han, pää/hän, tie/hen, pui/hin, suo/hon, puu/hun, noi/hin, lui/hin* jne. Suomen murteiden kanta on yleensä sama. Lounaismurteiden liepeiltä, osasta kaakkoishämäläisiä murteita, kaakkoismurteita ja eteläsvolaisia murteita, Kuusamon seudulta, peräpohjalaismurteiden Tornion ryhmästä ja Vermlannin suomalaismurteista on kirjattu (lähdetiedot tuonnempana) kuitenkin pitkävokaalisia illatiivimuotoja, allomorfiityppiä *-hVVn*: *mā/hān, pā/hān, tie/hēn, pi/hīn, suo/hōn, pū/hūn, noi/hīn, lui/hīn* jne. Tällaiset muodot on selitetty analogisiksi: pitkä vokaali on yleistetty sellaisista tapauksista kuin *kalān, pihān, hevosēn* jne. (näin jo Viljo Tarkiainen äänneopillisessa tutkimuksessaan Juvan murteesta s. 54 alav., viimeksi Alpo Räsänen Kainuun murteiden äännehistoriassaan I s. 57).

Kyseessä ei tosin voi olla puhtaasti proportionaalinen analogiakehitys, jossa *x* siis voitaisiin ratkaista analogiaverrannon avulla. Kehitys *māhan* → *māhān* tyyppien *kalān, pihān* jne. mallin mukaisesti on luonteeltaan muuta kuin tällainen »puhdas» analogiakehitys; tietty allomorfiityppi näyttää siinä vain muokanneen toista allomorfia näköisekseen, perimmäisenä pyrki- myksenä muotoryhmän jäsenten samantyyppisyys. Näin ymmärrettynä analogiaselitys *māhān*-tyypin osalta vaikuttaa uskottavalta, joskaan ei ehkä kaikissa tapauksissa täysin riittävältä. On ainakin syytä kysyä: onko pitkävokaalisten illatiivimuotojen veto ollut niin kova, että se yksistään on pystynyt laukaisemaan kyseisen analogiakehityksen, vai onko *māhan* → *māhān, maihin* → *māhīn* -kehitystä ollut edistämässä muitakin tekijöitä?

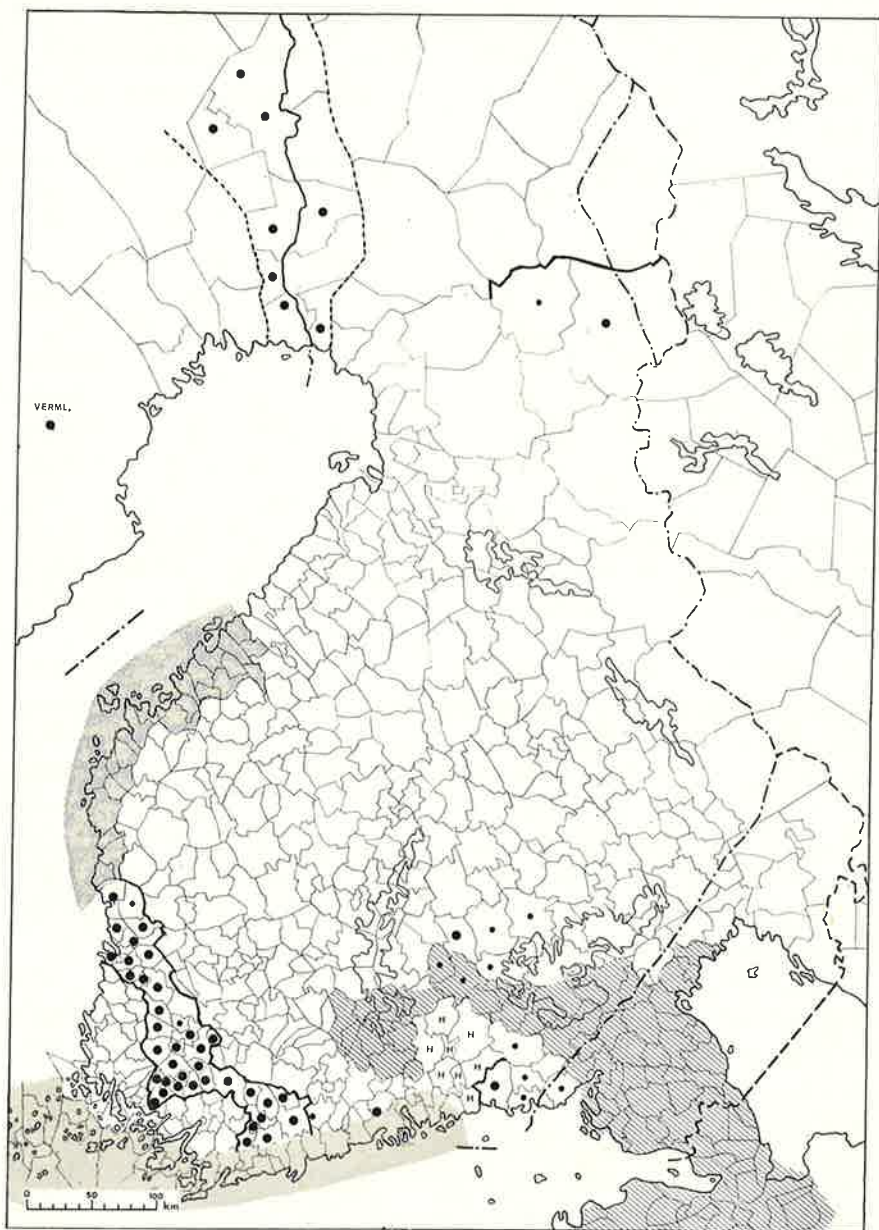
1.2. Illatiivin useimmille päätetöisinoille pitkä vokaali on luonteenomai- nen, ja sen perusteella on syntynyt muitakin analogisia illatiivityyppejä, ennen kaikkea pitkävokaaliset *seen* ~ *siin* -loppuiset illatiivit (*altaaseen, rikkaa- seen*, alk. *altaasen, rikkaasen*, ks. Setälä, YSÄH s. 248). Viimeksi on Royal Skousen kiinnittänyt huomiota illatiivin pitkän vokaalin luonteenomaisuuteen ja sen keskeisyyteen illatiivin päätteiden järjestelmässä kirjoituksessaan *The illative case in Finnish*, jossa hän juuri tämän yksityiskohdan avulla

perustelee pintamorfologisen tarkastelutavan etevämmyyttä »syvärakenteista» lähtevään morfologian tarkasteluun verrattuna (teoksessa *Substantive evidence in phonology*). Hän on, tosin riittämättömän aineiston varassa, käsitellyt suomen murteiden *māhān*-tyyppiäkin ja tunnusomaiseksi tajutun pitkän vokaalin yleistymistä siihen muista illatiivityypeistä (m.s. 86—87). Itse olen käsitellyt Länsi-Uudenmaan murteissa tavattavaa inessiivin ja illatiivin synkretismia (*oi-* ja *ei-*nominit, lähinnä s. 202—203), esim. *ammēs* sekä 'ammeessa' että 'ammeeseen'. Olen päätenyt tulokseen, että tämän synkretismin esikuvana on ollut loppuheittoon perustuva adessiivin ja allatiivin synkretismi (adessiivi pro allatiivi); kuitenkin vain ne inessiivimuodot, joissa päätettä edeltää pitkä vokaali, on hyväksytty myös illatiivin funktioon. Periaatteessa samalla lailla illatiivin pitkävokaalisuus on ollut kielitajun kannalta tunnusomaista, kun on syntynyt sellaisiakin illatiivin funktiossa käytettyjä lapsusmuotoja kuin *ahtān* (Vihti) ja *pořān* (Pusula). Pelkkä viimeisen tavun pitkävokaalisuus on siis mahdollistanut muotojen käytön illatiiveina, vaikka tuo pitkä vokaali on tavanomaisen muoto-opillisen eritelyn mukaan vartaloa eikä päätettä.

Vastaavanlaisia supistumavokaalisen vartalon illatiiveja on todettu myös puhumaan opettelevien lasten kielessä; lapsi siis näyttää käsittävän illatiivin viimeisen tavun pitkävokaalisuuden samalla lailla tunnusomaiseksi (ja näissä tapauksissa riittäväksi) piirteeksi illatiiveja muodostaessaan. Alpo Räsäsen Petrin (iässä 2.9) puheista on esimerkki *ei tätillä tullus sārkkü,ä sinne huonēn* (Vir. 1975 s. 257), ja [minun veneeni jäi] *itiv venēn kinni* on oman poikani (3.2) puheita. Terho Itkonen on maininnut merkinneensä poikansa kielestä usein sellaisia illatiiveja kuin *huānēn* (3.0), *heittä tonnet taivān* [pojat raketin], vaikka supistumavartaloiden ja vastaavien kaksitavuisten ei-supistumavartaloiden muissa sijamuodoissa ei ollutkaan yhteenlankeamia (ei siis esiintynyt esim. *taivassa*-tyyppisiä inessiivejä).

1.3. Riittääkö suomen murteiden *māhān*-tyypin selitykseksi siis yksioikoinen viittaus *kalān*, *māhān* -tyypin vaikutukseen? Tämän kysymyksen samoin kuin yleensä suomen kielen kehityksen selvittelyssä on paikallaan muistaa, että oikotiet eivät aina vie suoraviivaisesti määränpäähän. Maastoa tarkasti seuraamalla ehkä voi löytää »sen vahvemman polun», tavoitteeseen johtavan uran, jollainen aikanaan johdatti toukokuun 20. päivän jubilaarin, arvoisan opettajani, Alkkian tiettomien keitaitten yli Karvian kielenoppaisiin. Murremaantieteen keinot ovat suomen kielen historian — ja yleensä kielihistorian — selvittelyssä ensiarvoisen tärkeitä, eikä ole syytä luopua niiden käytöstä, kun *māhān*-tyypin syntyä ruvetaan syvemmältä tarkastelemaan. Tähän pyrin seuraavassa, samalla tietysti suhteuttaen yksitavujen illatiivin tämän sijamuodon yleiseen morfologiseen strukturiin ja sen kehitykseen.

1.4. Vaikka *māhān*-tyypin levikkialueessa (ks. karttaa s. 141) on paikoin, var-

mahan-illatiivityypin levikkialueet; tavallista pienemmät merkit tarkoittavat tyyppin harvinaisuutta (satunnaisten tuntuisten tiedot jätetty merkitsemättä). Vinoviivitus osoittaa edustusta *mielen* mutta *mielehein* (Kettunen, SM III A n:o 110 ja SM III B s. 202—203), ja »Iitin ryhmän keskusmurteen» *h*:n säilymäalue on varustettu H-merkein. Missä *mahan*-tyyppi selittyy murrerajailmiöksi, on ratkaisevat murrerajat merkitty yhtenäisin rajalinjoin; Tornion murteisto, jonka *mahan*-tyyppi ei ole murrerajailmiö, on taas erotettu naapurimurteistaan katkoviivoin. Etelä- ja länsirannikon ruotsalaismurteiden alue on varjostettu.

sinkin lounaismurteiden liepeillä, selväpiirteistä yhtenäisyyttä, on tyyppin levikkikuva kaikkineen hyvin sekava. Jo pelkän levikin perusteella voidaan pitää mahdollisena, että pitkävokaalinen allomorfiityppi olisi syntynyt yhdellä ja samalla alueella ja sieltä levittäytynyt muualle. Päinvastoin on oletettava, että tyyppi on eri tahoilla itsenäisesti syntynyt, osin samojen mutta osin ilmeisesti erilaistenkin ehtojen vallitessa. Seuraavassa käsittelen asiaa alueittain. Otan ensin puheeksi lounaisten välimurteiden ja sitten kaakkoishämäläisten murteiden, kaakkoismurteiden ja eteläsavolaisten murteiden sekä Kuusamon seudun edustuksen. Sen jälkeen seuraa Tornion murteiston ja viimeksi Vermlannin suomalaismurteiden edustuksen selvittely.¹

2.1. Yksitavujen *māhān*-tyyppisen illatiivin lounainen levikkialue ulottuu pitäjän parin levyisenä Merikarvalta Nurmijärven länsiosiin (Porvoon esiintymästä ks. s. 145). Se rajautuu toiselta pitkältä sivultaan lounaismurteisiin, toiselta hämäläismurteisiin tai hämäläisväritteisiin sekamurteisiin ja rajoittuu siis käytännöllisesti katsoen ns. lounaisiin välimurteisiin. Seuraavassa esimerkkejä alueittain ryhmiteltynä: 1) Porin seutu, 2) Ala-Satakunta, 3) Turun ylämaa, 4) Somero—Somerniemi ja 5) Länsi-Uusimaa (ja Nurmijärvi).

1) MerK *pappi siunas sitä* [isäntää] *jūr sitte māhā* (SKNA 179) | *Siikai sīhēn* (Virtaranta, LYSMÄH II s. 556) | *Ahl päästii vast maihii* (SKMK I s. 131); *köyde toisee päähää sidottii piukka tollo sikapahnoja* (mts. 128) | *Pom [pn.] kančkāmpāhān* (Virtaranta, LYSMÄH II s. 556) | *Noo ja toine pari ovensuuhuu päi* (Virtaranta, SKM s. 54) | *Pori pysäs kumminki piäne matka päähää* (SKMK I s. 126) | *Ulv nostetan se* [kuva] *pūhūn ūllōs* (SKNA 2278); *koukku vā nuara pāhā* (id.); *tervā sūhū pantī* (id.); *sillo mēntīn kūrelt tōihī* (id.) | *Kul et sitä* [tautia] *oli paljo kül nīhīn aikoi sit just* (SKNA 2251); [pantiin] *āmpāri sākkīj ja se, sākki sitte, hevosem pāhān* (id.) | *Nak nīhī rūhīm pantī* [ruoka] *sitte* (SKNA 1489); *ūks tottū ūhtēn tūāhōn toinen toisēn* (id.).

2) *Koke no sīhēj* [parseliin] *kūlu sitte, süksüllä sāppāt* (SKNA 5979) | *Harj em mā tiāl laiŋka, mikä mum pāhānin on tullu* (SKNA 8763); *isā sano ettei leipā mene sūhūn ilman tiätā* (id.) | *Vam kül se* [sahti] *pāhāv vāhā meni kans si mūtamal*

¹ Artikkelin aineiston olen koonnut osin kirjallisuuslähteistä, osin kuitenkin myös Suomen kielen nauhoitearkiston (SKNA) kokoelmiin sisältyvistä nauhoitteista, joita *māhān*-tyyppin levikin hahmottamiseksi varsinkin lounaisten välimurteiden ja Tornion murteiston osalta olen joutunut kuuntelemaan melkoisesti. Niin ikään olen hyödyntänyt Muoto-opin arkiston (MA) kokoelmista seuraavien pitäjien keräelmiä: Hirvensalmi (Aila Mielikäinen 1969—70), Kolari (Heikki Paunonen 1967—68), Kymi (Ulla Vieri 1975), Loimaa (Raija Kouri 1968—70), Luumäki (Ulla-Maarit Heljasvuo 1975), Merikarvia (Raija Haponen 1967—68), Pöytyä (Raija Kouri 1972—75), Ristiina (Aila Mielikäinen 1975—76), Somero (Kirsi Räsänen 1971—75), Täräntö (Heikki Paunonen 1970), Vehkalahti (Ritva Liisa Pitkänen 1969—70), Vihti (Matti Vilppula 1968—71) ja Virolahti (Raija Lehtinen 1972). Eteläsavolaisten murteiden aineistosta minun on kiittäminen fil. lis. Aila Mielikäistä, ja Turun ylämaan aineistoon on maist. Jorma Rekunen ystävällisesti luovuttanut käyttööni.

(SKNA 8031) | ATar *heinimähän, joka toisēv vakkōm pantim perunoita* (SKNA 8007); *sit tās se, pohja pantī, nihīn* [saaveihin] *tehren tās pūsta* (SKNA 8006); *lävistettī sihem pāhā sihem pūhū, läpi* (Jorma Rekusen mp.); *ohlakkēm pāhān ei oikeastāns ni kukostetta paljo tullukka* (SKNA 8007); *kolmev vūätä aina, ūrtēsēj ja, sūhūj ja keskelle* (SKNA 8006) | Orip *ettem mā usko hiukkāka nihī* (SKNA 6921); [härät] *ijestettin ūhtēn ikkēsēn ūhtēm pūhū* (id.); *täst mentin orippāhā* [pn.] (id.); *kül mā sitā* [makkarāa] *sūhūnin sai* (SKNA 6923) | Loi *Turruusta Orip-pāähān* (SKMK I s. 96); *ei töihīrkā kelvannu, jolsei sattā sūltā päiväisā leikannu* (MA) | MetM *menivät, sinne hāihin* (SKNA 8028); *köttin noita, rihej kiukān kiviā, nihīj kuappi* (SKNA 8043); *ettem mākā oles sit, miherkā mūhūn, tüāhōn opetellu* (SKNA 8000) | Mel *kanto jaohosākit reeraan pirtin penkille ovensuuhun* (SKMK I s. 89).

3) Köy *Äörään all on aikalaik kivei juur rannas, sillail et aallot fläiskii nihi* (SKMK I s. 83); *Ei siäl Ytilän Ottas mittāā suuhun pantavaa pööräl ollu* (mts. 84) | Säky *euras* [pn.] *tapettin sit jo porssait sillail nin, et lüättin kirvel pāhā* (SKNA 6068) | Ylän *jāhāl lüätil läpi* (SKNA 6074); *kova kilpapelī oli et mikā ensiks sai sarkas pāhā* (id.); *mā saim miāhem päiväks töihī* (id.) | Pöy *Ja luanto se on ko tikam pojam puuhuu vettāā* (SKMK I s. 87); *Sitā myären ko mukulat rupesivat ihmisiel kelpaamaan töihin* (id.) | Paat *lapsset opetettin tüāhō sit* (SKNA 1417); *sit mentī, sūruksel sit, siātī, ja, ja sit ulkotöihī* (id.) | Maar [seurattiin, miten] *linnukkij kuḡ kummottō nē lensivāp pois tālt, lämpimi maihi* (SKNA 6073); *vares tekkē* [pēsānsā] *puihi* (id.); *ei hāl lüānūp* [lammasta] *pāhān ollenka* (id.) | Lie *et sin māhā se* [siemen] *meni vā* (SKNA 3305); *koitti lüārās sutta pāhā* (SKNA 3631); *oltiv valmit tulemān tüāhōj ku vā hakemām mentī* (SKNA 3305) | Aur *noihin, kasvein* (SKNA 3658); *ja sit menim pūhū* (id.); *hän soittā sinne orippāhān* [pn.] *sano* (id.); *virelt töihim mentī* (id.) | Karin *nūp pannā* [māmmi] *muihi lätikoi vā* (SKNA 3300); [oli] *semmonel luinen sarvi sit semmonel lühkänen, ko pantī sualem pāhān* (id.); *pantin* [sika] *siher roikkumān semmottēn, pūhūn sit* (id.); *ja ulkotöihin sik koh kīrūstas kesälläki* (id.) | Tar *ja levitettin, sihen siuksil, māhāl levjāks* (SKNA 6950); *sitā kūrōm* [pn.] *māntiätā ensim mentin hāmēntiāhēn* (id.) | Mart *māhān sākka* (SKNA 3300); *sīn täürūs ollas semmottet vehkēt, millā se* [härkä] *tällättin nihīj kinen* (id.); *siäl* [riihen parsilla] *sai kovā hiki pāhān kon nīt oli siält alas ajamas* (id.) | KosTl *ei sihen tulluḡ pal mittān sit sihem palomāhām monnēn aikān* (SKNA 3649); *tehtin nihīn astioir ruakā* (id.).

4) Somero *nihiim pantiin säänölinev väli sitt ettei ne homettunnee, ne leivät* (Virta-ranta, Someron murrekirja s. 79); *Ja minä paiskasim purasnuijan kansa pāähān* (mts. 122); *paiskas* [sokerit] *suuhuasas ja lähti ovest ulos* (mts. 143); *Nuarena tällättyt töihin niin, ossaa vanhanakin* (mts. 208) | SomN *sihen se* [käärme] *ols poikinu eikä se puuhun ols menny* (mts. 238); *Ja sihem mākākin olev vähā kehittyynyḡ puutöihin* (mts. 249).

5) KarL *se* [ankerias] *pirāsis māla tulemā hernemāhā; se* [siipiorava] *silppā*

pühüm mennä ülös | Sam mā en ol nihim [mehiläisiin] perhettünnü ühtä; mā olem montā läpē pähäsai sānu nist [mehiläisistä] | Num [laitettiin] simmottep pitkät mekkök kun_oli, mähän asti; hä sanoi ei här raskittis sitä [lammasta] lüäräp pähä | Lohj sit putoi aisat mähä; jū ja se oli oikēn nū väkēvā kaljā et se, tahroi pähām mennä | Pus mun täürüi, purottā [itseni] mähāj ja rupē nuijimān ürestas [hilleriä]; sim mā saiq kopattū pähä [hilleriä]; [käärme] ottā hännän sühāsas | PyhUl [hevonen] laskē ittes küljellās mähä; päittēp pantim pähāj ja, sūmalot sühü [hevoselle] | Viht ei sitä [sikaa] tapettukkan sil vīsīn ampūmalt se löi vām pähä; pistouvaik se, [kunnalliskodin] johtaja, mitā sühü; [jäi] isō paikkā töihī | NurJ (Klaukkala) toisep pisti vähä [lehmien] sühūki viä sitä tervā; pualēn üähön.²

mähän-illatiivityypin lounaisesta levikistä on syytä kirjata ainakin seuraavat seikat: 1) levikkialue on yhtenäinen (Porvoon edustuksen yhteydestä lounaiseen levikkiin tuonnempana), 2) lounaassa se rajautuu saumattomasti lounaismurteisiin (välimurteiden lounaispuolella tyyppi onkin mahdollon pääteainekseen sisältyvän pitkän vokaalin vuoksi), 3) se kattaa lounaiset välimurteet lähes kokonaan ylittämättä niiden rajoja muualla kuin levikkialueen itäisimmässä kolkassa (Nurmijärven länsiosassa),³ 4) pitkävokaalinen tyyppi näyttäisi olevan alueella yksinomainen tai ainakin lähes yksinomainen (ks. Niilo Ikola, ASMÄH II s. 37—38; Virtaranta, Someron murrekirja s. 383; Lehtimäki, *oi-* ja *ei-*nominit s. 202 alav. 2) paitsi Porin seudun murteissa, joissa Virtarannan mukaan (LYSMÄH II s. 556) esiintyy *mähän*-tyypin rinnalla, tosin sitä harvinaisempana, tyyppiä *mahan* ainakin Siikaisissa, Merikarvialla ja Noormarkussa.

mähän-tyypin lounainen levikkialue on siis kompakti ja oireellisesti lounaismurteita myötäilevä. Murremaantieteellisiin tosioihin on pohjattava tyypin selityskin. Tärkeätä on tällöin panna merkille kaksi seikkaa: 1) siitä mihin lounaismurteiden ominaisin piirre, pitkien vokaalien lyheneminen ensi tavua edempänä, päättyy, siitä alkaa *mähän*-tyypin alue; 2) *mähän*-tyypin levikkialue rajoittuu murteisiin, joissa lounaismurteisuudet ja hämäläisyydet erivahvuisina vaihtelevat (ks. Lehtimäki, *oi-* ja *ei-*nominit s. 10—11) ja joihin näiden peruselementtien pohjalta on syntynyt joukko uudennoksia. Selvä

² Länsi-Uudenmaan ja Nurmijärven esimerkit, samoin kuin muutkin esimerkit, joissa ei ole erityistä lähdetietoa, ovat peräisin omista muistiinpanoistani, lisäesimerkkejä ks. Lehtimäki, *oi-* ja *ei-*nominit s. 202 alav. 2.

³ Virtarannalla on yläsatakuntalaismurteiden pohjoisosasta (oikeastaan vain Jämi-järveltä, Kankaanpäästä ja Parkanosta) jokunen merkintä pitkävokaalisesta tyyplistä (ks. LYSMÄH II s. 556). Kun nämä esiintymät ovat »hyvin harvinaisia», Parkanon *töihinsä* »aivan satunnainen» (mp.), en ole liittänyt niitä esimerkistöön enkä liioin merkinnyt karttaan. Niilo Ikolan mukaan (ASMÄH II s. 37—38) pitkävokaalista tyyppiä ei tavata Vampulassa eikä Huittisissa, Kauvatsallakin se esiintyy vain sporadisesti. Samanne viittaavat omat muistiinpanoni, joissa on tosin Vampulasta pari *mähän*-tapausta; Huittisista ja Kauvatsalta olen sen sijaan merkinnyt vain lyhytvokaalista *mahan*-tyyppiä.

uudennos on kyseessä *māhān*-tyypissäkin. Mielestäni voidaan ajatella ainakin kahta periaatteessa erilaista selitystä.

1) Vir. 1972 s. 142—143 olen erään länsiuusmaalaisen infinitiivityypin (*ṗiti antā*^v) mutta varsinkin eri kirjallisuuslähteissä (ks. mp.) käsiteltyjen, alkuperäisten lounaismurteisuuksien reliktien perusteella pitänyt mahdollisena, että pitkien vokaalien lyhentymistä ensi tavua kauempana on aiemmin tavattu nykyistä laajemmalla alueella. Samaan on Turun ylämaan osalta viitannut Terho Itkonen (HAIK. 1972 s. 107 alav.). *māhān*-tyyppi voisi välillisesti osoittaa samaa. Kun nykyisten lounaismurteiden naapuristossa olisi hämäläismurteiden vaikutuksesta palautettu lyhyiden ja pitkien vokaalien oppositio jälkitavuihin, niin olisi saman tien tultu »oikaisseeksi» myös eräitä alkuperäisiä lyhyitä vokaaleja. Erehdyksiä olisi tietysti sattunut etenkin muotoryhmissä, joissa pitkien vokaalien palautus yleensä on johtanut oikeaan lopputulokseen. Kun illatiivissa *kalan*, *mahan*, *hevosen* jne. -muodot oikaistiin pitkävokaaliseksi *kalān*, *māhān*, *hevosēn* jne., niin niiden vanavedessä saivat hyperkorrektisti pitkän vokaalin myös esim. yksitavujen illatiivit: *māhan* → *māhān*, *ṗāhān* → *ṗāhān*, *suohon* → *suohōn*, *soihin* → *soihīn* jne.

2) Vaikka selityksessä ei lähdetäisikään tällä tavoin pitkien vokaalien palauttelun pohjalta, on tyyppin synty kuitenkin kytkettävä murrerajailmiöihin. *māhān*-tyyppiin on voitu päätyä lounaisissa välimurteissa naapurimurteisuuksien liioittelun karttelun, osin ehkä liioittelun tavoittelunkin tietä esim. seuraavasti: on pyritty pitämään murrekanta puhtaana lounaismurteille ominaisesta pitkien vokaalien lyhenemisestä ensi tavua kauempana ja ehkä saman tien tavoittelemaan hämäläispohjaista murrekantaa, jota leimaa pitkien ja lyhyiden vokaalien oppositio myös jälkitavuissa. Kun hämäläismurteissa useimmat illatiivimuodot ovat olleet pitkävokaalisia, on lopputuloksena tässäkin tapauksessa hyperkorrektius ja illatiivityyppi *māhān*.

Olipa tyyppin selityksenä pitkän vokaalin hyperkorrekti palautus tai sitten naapurimurteiden (lounaismurteiden) kannan hyperkorrekti karttelu, osin ehkä naapurimurteiden (hämäläismurteiden) kannan hyperkorrekti liioittelu, niin on ilmeistä, että kyseessä on tyyppin synnyn varsinaisesti laukaissut syy. Pitkävokaalisten illatiivien (*kalān*, *māhān*, *hevosēn* jne.) olemassaolo on ollut kehitykselle välttämätön mutta ei riittävä ehto; jos se olisi riittänyt, odotaisi samanlaista kehitystä myös syvemmällä hämäläismurteissa.

Mainitsin jo siitä, että *māhān*-tyypin lounainen levikkialue on yhtenäinen. Entä Porvoon esiintymät (*māhā*, *ṗūhū*, *suahō*), joista Ecva Lindén on maininnut (KHMÄH II s. 70)? Onko kyseessä käsitellyn lounaisen levikkialueen itäinen periferia, jonka erottaa jo käsitellystä alueesta oikeastaan vain parin pitäjän leveys, vai onko selitys jokin muu? On koko joukko uusmaalaisia murrepiirteitä, joiden levikkikuva on samanlainen, ts. katkeama juuri Länsi-

Uudenmaan ja Porvoon seudun välillä (tällaisista tapauksista ks. Lehtimäki, Sananjalka 14 s. 92 ja siinä mainitut lähteet). Katkos olisi tässäkin tapauksessa sisämaan voimakkaan hämäläisvaikutuksen tulosta, ja tältä pohjalta Porvoon esiintymät olisi katsottava relikteiksi aiemmin Keski-Uudellemaalle ulottuneesta yhtenäisestä lounaisesta levikkialueesta.

2.2. Allomorfityyppissä *-hVVn* määräytyy *V* siis *h*:ta edeltävän vokaalin mukaisesti, joten illatiivin loppuna on *-VhVVn*. Asia on selvä tapauksissa *māhān*, *pāhān*, *pīhīn*, *puihīn* jne., sen sijaan vähän mutkikkaampi tapauksissa *suo*, *tüü* ja *tie*, joiden diftongi pyrkii *māhān*-tyypin lounaisella levikkialueella länsimurteiseen tapaan avartumaan⁴. Näiden tapausten illatiiveihin ovat kiinnittäneet huomiota mm. Eeva Lindén ja Pertti Virtaranta. Lindén on (KHMÄH II s. 76) Hollolan ryhmän ensi tavun *ā* > *ie* -tapausten illatiiveja kirjannut asussa *piehe* 'päähän' (samalla alueella myös *piehä*-tyyppiä) ja todennut, että näissä murteissa »on pääpainollisen tavun *ā*:tä vastaava diftongi samanlainen kuin *ē*:tä vastaava, niin että on voinut tapahtua mukautuminen *tiehe*-tyyppiin». Virtarannalla on taas perihämäläismurteista sellaisia esimerkkejä kuin *suahan* Pälkäne (harv.), *tüähän* Pälkäne (harv.), Sahalahti, Kuhmalahti ja *vüähän* Pälkäne (harv.), Sahalahti (LYSMÄH II s. 506).

Vastaavanlaista diftongien avartumisen heijastusta illatiivin allomorfin vokaaliainekseen esiintyy myös *māhān*-tyypin lounaisella levikkialueella, nim. Ala-Satakunnan eteläosassa ja siihen liittyvästi Pöytyällä (MA:n Someron keräelmässäkkin: *māntiühēn*). Esimerkkejä: MetM *mutta ei sinä* [lehmä] *oikēn*, *ussein tainmuk kuallas sendān sillail*, *ko se ko suahān oikēv vajōs tās* (SKNA 8028); *mitās kaks hevosta vankkureiren eresā ja*, *kovapüüräsillä ajettin ni*, *küllä nē*, *teki aika aukkō tiähā* (SKNA 8043) | *Loi laitti sinnes semmosen erinomasem pellon sinnes suahān si* (MA) | *Mel mum piti ansiotüähām menemā* (Jorma Rekusen mp.) | *Pöy täärü lähī aikasin tüähān* (MA); *siäl vüüttim müähāsēn üähān* (MA). Mainitut muodot eivät ole alueellaan yksinomaisia, vaan niiden rinnalla on myös tyyppiä *suahōn*, *tüähōn* (Raija Kourin Loimaan muotoopin keräelmässä tosin vain tyyppiä *suahān*, *tüähān*). Ne ovat selviä osoituksia siitä, että murteenpuhujan kielitajussa diftongin jälkikomponentti tosiaan rinnastuu *a*:han, *ä*:hän. Sen sijaan samoissa murteissa tavattava *suahōn*, *tüähōn* -tyyppi voi olla vain tradition vaikutusta eikä välttämättä todista nykyisen murteenpuhujan foneemianalyysistä mitään. *suahān*-tyypin allomorfin *V* selittyy siis ilman muuta avartuneen diftongin jälkikomponentin varsin myöhäiseksi heijastumaksi.

⁴ Avartumisaste vaihtelee alueittain ja idiolekteittain, jopa niin että samassakin murteessa ja samalla murteenpuhujallakin väljyysaste, *ie*:n ja *ia*:n välillä myös etisyysaste, voi vaihdella melkoisesti, ks. Virtaranta, LYSMÄH II s. 402—407; Rapola, SKÄHL s. 359—362; Terho Itkonen, Vir. 1970 s. 427—428 ja Kuoreveden ja Keuruun murretta s. 23—26 sekä niissä mainitut lähteet.

2.3. *mähän*-tyypin lounaisella levikkialueella on kuitenkin yksi ryhmä tapauksia, joita illatiivin pitkävokaalistuminen ei juuri näytä koskeneen. Lyhyt vokaali on nimittäin lähes poikkeuksetta säilynyt tiettyjen, yleensä lyhytvokaalisten pronomitivartaloiden (*tä-, to-, se- ~ si- ~ si-, jo-, ke- ja mi-*) illatiivissa. Mainitsen kustakin tapauksesta vain jonkun esimerkin, adverbisesti käytetyt tapaukset mukaan luettuna ja samakantaisia tapauksia (esim. *joka, jokin*) toisistaan erottamatta.

tä-: PyhUl *hevosej jalka otetän* [kengitettäessä] *täs tähän, tähäj jalkajev väliv vä* | Somero *mä jätän avvämen tähän kähim pällä* (MA) | Pöy *mut ko mütimme tähän* [taloon], *kül andöpm pauhut loppu* (MA) | MerK *meidä on tämä tähä itte raken-nettu* (MA).

to-: PyhUl *tikkäks mennä levöl tohon sänkä* | Num *venüttavat* [’peruuttavat’] *ühtä piäntä, autö tohö* | Somero *älä jätäs sitä* [lautasta] *tohö keskelp pöiitä* (MA) | Pöy *laröttin sitömat tohöm permannol* (MA) | MerK *toho verejälle asti* (MA).

se- ~ si- ~ si-: Viht *sihen* [metsästykseen] *se oli kovettu; mä päsin sehen* [kaidepuulle] *istumā* (MA) | PyhUl *ja menin sen oksam päällä siher rämälläs* | Pus *ja sihen* [viinaan] *se oli sit mialukas sitä se otti mialist* | SomN *sihen se* [käärme] *ols poikinu* (Virtaranta, Someron murrekirja s. 238) | Maar *ei sihen* [siiliin] *kajo mikkä* (SKNA 6073) | Ylä *sihen napattin sit läpi* (SKNA 6074) | Loi *em mä arvannu* [’uskaltanut’] *sihen koskē* (MA) | MerK *rakenti sihe tiäv viären* (MA).

jo-: Viht *tarttis johonkin nēs sarak kättün ettei nē ruvep palamä* | Säky *otti sūrī mämmiropissī ja vei, sit johonki sint trenkeij joukkō* (SKNA 6068) | Nak *ne* [kynttilät] *panti sit sillai johonkin ai hütümä* (SKNA 1489).

ke-: Viht [on] *sairaloinel lehmä kehev väivöiset tulē* (MA) | Somero *ei täsä koht jūr tiäräk kehēm pitäis usköt* (MA).

mi-: PyhUl *rühen sürjäs* [oli] *nēt tullat, mihen airok kinem panti* | Num *em mä mihēnkäm pās* | Sam *sit se* [härkä] *känsi sin tiällä mihēn tahtos mennä* | Maar *ei nek* [lehmät] *kül mihinkä mennē ol* (SKNA 6073) | Lie [sai kyytiä] *mihem päin kukin tarvitti* (SKNA 3305) | Ulv *eikä silloj jūr tehni miäli lähtekä mihinkä* (SKNA 2278).

Joihinkin Muoto-opin arkiston keräelmiin on tosin lyhytvokaalisen tyyppin rinnalle kirjattu pitkää vokaalia, jopa vaihtelua *sihèn ~ sihēn ~ sihen ~ sihēn* (esimerkki Loimaan keräelmästä). Ainakin useimmissa tällaisissa tapauksissa *hVVn*-merkintään on luultavasti päädytty tulkitsemalla toisen tavun puoli-pitkä vokaali pitkäksi; *mähän*-tyypin lounaisella levikkialueellahan toisen tavun lyhyt vokaali on pidentynyt puolipitkäksi lyhyen ensi tavun jäljessä. Jos toisen tavun vokaali todella olisi pitkä, odottaisi esim. Loimaan murteessa yleisgemaatiota (*sihhēn). Tätä tulkintaa vahvistavat myös omat havain-toni, joiden mukaan pitkää vokaalia esiintyy oikeastaan vain tapauksessa

sihēn (ensi tavun vokaalikin pitkä), suunnilleen Yläneen—Loimaan linjalta pohjoiseen olevalla alueella. Kuitenkin olen todennut muutamia tapauksia, joissa lyhytvokaalisenkin pronominivartalon jäljessä on kiistatta pitkävokaalinen illatiivin päätte (huom. yleisgeminaatio): MetM *ei mihhēṅkā semmosim* [tansseihin] *pāstettü* (SKNA 8028) | Mel *johhōsē(n)*, pleonastinen muoto (ks. Niilo Ikola, ASMÄH II s. 37) | MerK *tāhhā(n)* harv. (MA).

Miksi kehitys *māhan* → *māhān* on yleensä jäänyt toteutumatta mainituissa pronomineissa tai pronominipohjaisissa adverbissa? Pronomineista on huomattava, että ne monissa tapauksissa käyttäytyvät niin vartalo- kuin taivutusaineksiltaan muista nomineista poiketen. Mainitsen seuraavassa tällaisesta pari esimerkkiä. *Se*-pronominin vartalossa esiintyy *i*, joka kaiken lisäksi vaihtelee pitkän *i*:n kanssa: *sitā, sīnā ja sītā*. Tässä tapauksessa kuvastuu lisäksi taivutuspäätteiden poikkeavuus muiden nominien vastaavista morfologisista aineksista. Pronomini + (yksitavuinen) nomini -yhdistelmä, tapaukseen *mihem māhān* verrattava, saattaa taivutusaineksiltaan osoittautua muissakin sijoissa poikkeavaksi: 1) *mis māssa* kaakkois- ja etelähämäläismurteissa (pronominissa $-V > \emptyset$, yksitavuisessa substantiivissa $-V \equiv$) ja 2) *mih'nā mās* eteläpohjalaismurteissa (pronominissa allomorfi $-hnV$, substantiivissa $-s$). Tällainen pronominien erikoisasema taivutusjärjestelmässä voi joskus olla vanhan kannan reliktiä (esim. *se*-vartalon poikkeukselliset paikallissijat), mutta toisaalta se voi perustua uudennokseen. Kaikissa tapauksissa sitä ilmeisesti kuitenkin tukee se, että suurtaajuisten sanojen taivutus voidaan memoroida erikseen, vailla yhteyttä muuhun taivutusjärjestelmään, eikä se siksi koidu muistin eikä reprodusoinnin taakaksi niin kuin vastaavanlaiset poikkeamat taivutusjärjestelmän muissa osissa helposti koituisivat. (Vrt. Terho Itkosen samansuuntaisiin ajatuksiin hänen käsitellessään pronominien elision aiheuttamia ylimääräisiä allomorfeja teoksessa Kuoreveden ja Keuruun murretta s. 158—159.) Nyt käsiteltävissä tapauksissa pronominien lyhytvokaalisuus on relikti, usein muulloin pronominien poikkeukselliset lyhyet variantit perustuvat uudennokseen, mutta kaikilla kerroilla ilmiö kuvastaa suurtaajuisille sanoille ominaista pyrkimystä lyhyyteen, joka voi toteutua jo kokonaisjärjestelmän yhtenäisyyden vastaisesti.

Paitsi pronominien mainitunlainen erikoisasema nominien joukossa on $-hVn \rightarrow -hVVn$ -kehitystä voinut jarruttaa myös useiden tapausten adverbinominaisen käyttö, ts. kaikkia muotoja ei ole enää käsitetty illatiiveiksi, vaan ne ovat kiteytyneet tai kiteytymässä jo adverbiksi. Paralleelisia tapauksia voidaan esittää eteläsavolaisista murteista. Aila Mielikäisen illatiiviesimerkistö osoittaa, että illatiivin analoginen mukautuminen $*-k$:n edustukseen on toteutunut parhaiten pronominien (yleensä kaksitavuisissa) muodoissa (*sīhe^x, tuoho^x, nīhi^x*), »mikä johtuu niiden adverbinomaisesta käytöstä (vrt. *sinne^x, tuonne^x*)» (Etelä-Savon interferenssi-ilmiöitä s. 249).

2.4. Yksitavujen illatiivin lisäksi on syytä tarkastella vielä muita nominityyppejä, joiden illatiivimuodoissa lyhyt vokaali olisi odotuksenmukainen (näitä tapauksia on vain monikossa). Yleiskielessä ja useimmissa murteissa vallitsevat sellaiset useampitavuisten nominien monikon illatiivimuodot kuin *kaloihin, keloihin, piloihin, kuloihin, katuihin, kykyihin; laati(k)koihin, kaupunkiin* jne. Tämä *hin*-loppuinen tyyppi on käsittelemälläni lounaisella levikkialueella tuntematon paitsi siinä osassa Porin seudun murteita, jossa *mähän*-tyyppikään ei ole yksinomainen (vrt. ed.). Sen asemesta esiintyy neljänlaisia muotoja: *tīnūis ~ tīnūisīn ~ tīnūihīn ~ tīnūin*. Kaikkia tyyppiejä ei kuitenkaan tavata rinnan samassa murteessa, vaan esiintyy melkoisesti pitäjittäistä, jopa idiolekteittaista vaihtelua, jonka selvittely ei kuitenkaan kuulu tutkielmani piiriin. Summittaisten havaintojeni mukaan eri alueiden edustus on seuraava: Länsi-Uusimaa *tīnūis ~ tīnūisīn (tīnūihīn ja tīnūin* harvinaisia), Somero—Somerniemi *tīnūisīn (tīnūin* harvinainen), Turun ylämaa *tīnūisīn ~ tīnūin (tīnūihīn* harvinainen), Ala-Satakunta *tīnūin (hin*-loppua oikeastaan vain sivupainollisen tavun jäljessä) ja Porin seutu *tīnūin (tīnūihīn ja tīnūisīn* harvinaisia). Seuraavassa esimerkkejä tyypeittäin ryhmiteltynä: 1) *tīnūis*, 2) *tīnūisīn*, 3) *tīnūihīn* ja 4) *tīnūin*.

1) Viht *kūil mun isāin oli herkkā uskomān simmottīn tontuis* | PyhUI *kärmeþ þisti lehmā tisseis* | Num *ne* [kiinalaiset] *or rüssāþ kas tullēt oikēv vihois* | Lohj *kärmēt meni heinākasois miālīst*.

2) Viht *ālkā tellākkās semmottī* [puheita] *kirjoisīn* | PyhUI *se* [työ] *otti lapoisī* [’lapoihin’] || Somero *pappeisīn ei sais ottāt lainkān semmosī kaiken sortim partapoikī* (MA) || Lie *muttem mā hänen kansas joutunu, tekemissim mutta, jutuisīn* (SKNA 3305); Pöy *meil nep* [heinät] *pistetām päleisīn* (MA) || Ulv [heinät pantiin] *vähāsī rukkoisī* (SKNA 2278).⁵

3) PyhUI [pyöräilemään lähdetäessä sidottiin housunlahje] *ettei se keljuihīn sekavunnu* || Säky *kaikki nē* [tyttäret], *naittīn sūrī, sūrīn taloihīn nek kaikki* (SKNA 6068) || Loi *nūppūlöihī(n)*, ks. Niilo Ikola, ASMÄH I s. 208 || Ulv *latoihīn* (SKNA 2278).

4) Pus *huanoillakiv vehkeil tulē aikoin* || Somero *tuannerþ kaurroin se rotta näküs juaksevan* (MA) || Karin [oljet] *sirottīn siäl lihteisīn semmosīn kimpūin* (SKNA 3300) || Orip *ihmiset om pääsēk kanh rahavarroin* (SKNA 1483) || MerK *verimakkarat pantī pannui ünēþ küpsümā verimakkarat* (MA).

Nämä useampitavuisten nominien monikon illatiivit vahvistavat sitä kuvaa, jonka saimme yksitavujen illatiivin kehityksestä. Pyrkimyksenä on niissäkin

⁵ Näiden useampitavuisten nominien illatiiveihin rinnastuvat seuraavat yhdysanojen illatiivit, jotka alueillaan esiintyvät, ilmeisesti harvinaisina, »odotuksenmukaisten» *hin*-loppuisten illatiivien rinnalla: Viht *tāhkāþaisīn* (MA) | Somero *mānteisīn* (MA). (Samantapaisista illatiiveista ks. Terho Itkonen, Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa s. 84 alav.)

päästä eroon allomorfityyppistä $-hVn$, joka lyhytvokaalisuutensa vuoksi ei näytä sopineen illatiivin kokonaiskuvaan. $-h̄n$ (esim. *t̄nuih̄n*) selittyy kuten pitkä vokaali tyyppissä *māhān* (ks. ed.). *t̄nuis̄n*-tyyppiin on pitkä vokaali (koko allomorfi) saatu analogisesti supistumanominien illatiivista (*kirveis̄n*, *taivais̄n* jne.). *t̄nuin*-tyypin takana lieenee kehitys *t̄nuihin* > *t̄nuhin* > *t̄nuin* (ks. Rapola, SKÄHL s. 263), ja *t̄nuis̄* (inessiivi pro illatiivi) selittyyneen kuten *ammēs* (ks. ed.). Useampitavuisten ja yksitavuisten nominien illatiivin kehitys lounaisella levikkialueellaan on yksi ja sama ilmiö, murrerajailmiö (ks. ed.), jolle on siis tunnusomaista pitkävokaalisen allomorfin suosiminen hVn -allomorfin kustannuksella. Kyseessä on perimmältään yhtenäinen tendenssi: pyrkimys muotoryhmän jäsenten samantyyppisyyteen.

3.1. Vuorossa on kaakkoishämäläisten murteiden, kaakkoismurteiden ja eteläsavolaisten murteiden edustus. Eeva Lindénin kirjaamat esimerkit (*māhā*, *pūhū*, *suahō*) ovat Porvoosta ja Vehkalahdelta (KHMÄH II s. 70). Kun Porvoon edustuksen selitin lounaisen levikkialueen itäiseksi periferiaksi (ks. ed.), jää kaakkoishämäläisistä murteista jäljelle vain Vehkalahti. Otan ensin puheeksi sen edustuksen ja siirryn vasta sen jälkeen kaakkoismurteiden ja eteläsavolaisten murteiden edustuksen selvittelyyn.

3.1.1. Sitten Eeva Lindénin keruiden on aineistoa karttunut Vehkalahdelta lähinnä Ritva Liisa Pitkäsén muoto-opin keräelmän ansiosta. Mainitsen seuraavassa näitä esimerkkejä (joukossa jokunen oma poimielma SKNA:n nauhoitteista): *minū ei laskettu, sellaisi, tanssihäih̄i* (SKNA 4492); *täütü nih̄i* [haasian] *päih̄i panna viäl toiset seipähät näiv̄ vastakkain; eikä tarvim̄ p̄ürittä* [köyttä] *nih̄i puih̄i; ne* [ruiskököt] *panti p̄üstü joka s̄unnal, sit̄ vastakkaij ja, hattu p̄ähä; täütü nih̄i päih̄i panna viäl toiset seipähät; sit̄ ei s̄a ei lusk̄a s̄uhū* (SKNA 4492); *ne on nih̄i k̄int̄innü tuahō t̄üähō; nüt ei s̄a en̄ä ket̄ä laitt̄ä töih̄i*. Muutamia näytteitä myös useampitavuisten nominien mon. illatiivista (Ritva Liisa Pitkäsén keräelmästä): *ei n̄it oiki, ast̄ä näih̄i vanhoih̄i taloih̄i paljō ol tullu, viarah̄i* [isäntiä]; *ne* [hevoset] *tottuwatter rautoih̄i; meni m̄altak̄i* [miehiä] *tukinuittō, uittoih̄i; se* [viili] *sekotetti sit̄ kannuih̄i; käüh̄ä se sent̄ä külm̄ä noih̄i k̄int̄t̄uih̄i*.

Aineistossa kiintyy huomio ainakin seuraaviin seikkoihin: 1) *māhā(n)*-tyyppi ei ole alueella yksinomainen, vaikka hyvin tavallinen, vaan sen rinnakaistyyppi on *māha(n)*; 2) pronominien edustus ei näyttäisi sanottavasti poikkeavan muiden yksitavujen illatiivimuodoista, huom. kuitenkin *s̄ihe(n)* ~ *s̄ihē(n)* ~ *s̄ih̄i(n)* ~ *s̄ih* ~ *s̄ih̄*; 3) mon. illatiivimuodot *vanhoih̄i(n)*, *kannuih̄i(n)*, *kint̄t̄uih̄i(n)* jne. tuntuivat olevan yksinomaisia (jopa *juhl̄ih̄i(n)*, *reik̄ih̄i(n)*, *reis̄ih̄i(n)*, *s̄ārih̄i(n)*, joiden rinnalla kyllä saattaa esiintyä myös *s̄āri*, *vuas̄i* -illatiivityyppiä).

Miten veto pitkään vokaaliin on Vehkalahden murteen osalta selitettävä? Kun on kyseessä illatiivin edustus kaakkoishämäläisten murteiden kaak-

koisimmassa kulmauksessa ja kun lisäksi tiedetään pääpainottomien vokaalien välisen *h*:n vankka säilyneisyys varsinkin osassa Iitin ryhmää, »Iitin ryhmän keskusmurteessa» (ks. Lindén, KHMÄH I s. XV), on syytä tarkata illatiivin edustusta Vehkalahden kymenlaaksolaisessa naapuristossa. Esimerkkejä Ulla Vierin keräämästä Vehkalahden lännenpuoleisen naapurimurteen Kymin muoto-opin kokoelmasta: *mäh, pih, päh, suah, tuah ajutiäh, vüäh, maih, puuh, soih, teih; vanhah aikah, tupah, jokeh, säkkih, kirkkoh, tinuh, verhoih; kattilah, permantoh, tappeluh, aventoih, poukamih* jne. Edustus on selvä: kaikissa tapauksissa, yksitavujen illatiivia myöten, päätteenä *-h*. Tämä merkitsee myös koko muotoryhmän rakenteen yksinkertaisuutta. Nyt voitaneen ajatella, että juuri tämä naapuriston illatiivin rakenteellinen selväpiirteisyys on pyrkinyt muokkaamaan myös Vehkalahden edustusta. Kun Vehkalahdella kaksi- ja useampitavujen yksikössä ovat vallalla *h*:ttomat illatiivimuodot *kalā, merē, ojä, rihē, särē, aventō, kaupuntī* jne., niin näiden pitkä vokaali pyrki levittäytymään sille kuulumattomiinkin asemiin ja melkoisesti tässä onnistuikin. Näin syntyi naapuriston kannan välillisestä vaikutuksesta selkeyttä myös Vehkalahden illatiivijärjestelmään; Kymin murteen yhdenmukaisuutta (aina *-h*) vastaa Vehkalahdella nyt toisentyypinen yhdenmukaisuus (useimmissa illatiivimuodoissa pitkä vokaali). Jälleen on siis kyseessä murrerajailmiö, tällä kertaa ei tosin sellainen päämurteistojen (lounaismurteiden ja hämäläismurteiden) välinen sota, josta oli puhe alumpana, vaan pikemminkin vähäinen rajakahakka, joka on päättynyt naapurisoppositioon entistä johdonmukaisempaan tähdentämiseen.

3.1.2. Vehkalahden edustus taustana on syytä käsitellä läntisten kaakkoismurteiden ja eteläsavolaismurteiden (Pertunmaa mukaan luettuna) edustusta, joka poikkeaa Vehkalahden edustuksesta ainakin kahdessa kohdin: 1) *mähän*-tyyppi näyttäisi paikoin olevan satunnainen ja yleensäkin — paitsi ehkä Hirvensalmen murteessa — selvästi sporadisempi kuin Vehkalahdella; 2) tyyppin selityskään ei voine olla aivan sama kuin Vehkalahdella. Seuraavassa esimerkkejä, ensin kaakkoismurteiden länsilaidalta ja sitten eteläsavolaisista murteista.

1) VirL *ja nī·hīl la·itettīñ ki·vet_a·ina nīhīr ri·hmoīn* (Kettunen, SM I s. 282); *ja [verkko] a·hetāñ sellaisim pu·ihīn* (mts. 283); *se pantīl lattialle sit seisomān, ja kaks henkiä sīhēn* (mp.) | *Säkk vān täütü vījä ensim maihīj ja tulla ottamān ūs lasti* (mts. 280) | *Mieh se [päre] palo sīhen estikka mihīn seol pantuna* (mts. 284) | *Luu sīhī(n) ~ sīhe(n)* (MA).

2) PerM *ku tuohō painō* (Aila Mielikäisen mp.) | MänH *se sieppas jo sen, niskasta sūhū* (Aila Mielikäisen poiminto SKNA:n nauhasta n:ō 3714) | *Hir joks müö kohta häjhī piästā* (MA); *ku siemenet külvettī muahā ni se [pellava] sieltä kasvo* (MA); *lājtettī semmone kivi sīhē* [koukkuun], *rihma piähā* (MA); *ottō vielä üks [makeinen] sūhū, sit pannā pīlō* (MA); *se kuol sīhī salmē* (MA);

tähhäp pantī [niidet] *ensi ja tähhäj ja sit tähhä* (MA); *isäkī piäs sīhe tōjhi* (MA); *se tul vōjhi* (MA) | Risna *sit tuas muahā puo- puotetti ūsi'a ol'ki'a* (Mielikäinen, Etelä-Savon interferenssi-ilmioitä s. 247); [minä] *māni hautūmuahā ja* — (mp.) | Mik *minā osti tähhä peltō'a* (mp.) | Juv *muahā, sīhē, suohō, tähhā* (Tarkiainen, Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta s. 54 alav.).

Lindénin tutkimuksesta ei ihan tarkoin selviä (KHMÄH I s. XV), mitkä ovat »Iitin ryhmän keskusmurteen» rajat. Näyttää kuitenkin siltä, että vastamainituista pitäjistä ei yksikään Vehkalahden tavoin rajaudu tähän *māh, kalah, taloh* -alueeseen. Sen sijaan kaakkoismurteiden läntisin alue (Säkk VirL Mieh Luu) ja eteläsavolainen alue (Hir Risna Mik Juv) ovat rajakain sen alueen (kartassa vinoviivoitus) kanssa, jossa *-h-* tosin on kadonnut esim. yksinkertaisissa illatiivimuodoissa *kalā, piippū* jne. mutta säilynyt omistusliitteisissä illatiiveissa *kalahā* 'kalaansa', *piippuhū* 'piippuunsa' jne.; Pertunmaa ja Mäntyharju sijaitsevat itse tällä alueella (ks. karttaa). Olisin taipuvainen selittämään sen pitkävokaalisen edustuksen (*māhān, mairhīn* jne.), jota esiintyy — yleensä varsin sporadisesti — kaakkoismurteiden länsilaidalla ja eteläsavolaisissa murteissa, juuri tuon omistusliitteisen *kalahā, piippuhū* -tyypin välilliseksi heijastumaksi naapurimurteissaan. *kalahā, piippuhū* -tyypin alueella on omistusliitteettömien ja -liitteisten illatiivien distribuutio sellainen, että omistusliitteettömissä (paitsi yksitavuja) *h* puuttuu ja vokaali on yleensä pitkä, yksitavuissa ja 3. tavun diftongin jälkeen monikkomuodoissa *h* on säilynyt ja sitä seuraava vokaali lyhyt, omistusliitteisissä muodoissa vartalo-tyypistä riippumatta *h* on säilynyt ja sitä seuraava vokaali samoin periaatteessa lyhyt (tai enintään kaksihakmotteinen: 3. persoonan muotojen pitkä vokaali on seurausta omistusliitteestä, sen sijaan esim. mon. 1. persoonan muodot ovat tyyppiä *kalaha/nna* t. *-nne*). Lähimurteissa, joissa omistusliitteiset illatiivit ovat yksiselitteisesti pitkävokaalisia, tämä pitkävokaalisuus on nyt voinut tarttua myös muiden *h*:llisten illatiivien vastineisiin, ts. niissäkin murteissa *h*:llisina säilyneisiin yksitavujen illatiiveihin. Odotuksenmukaista on sekin, että tämä hyperkorrektius näkyy myös sentyyppisissä monikkomuodoissa kuin esim. Hirvensalmen *lakanōjhi, püssilōjhi* (rinnalla *peltolōjhi, talkkunōjhi*), Ristiinan *peltolōihi, talolōihi* (rinnalla *keppilōihi, talolōihi*), ks. Mielikäinen, Etelä-Savon interferenssi-ilmioitä s. 248. Tämän selityksen pohjalta kyseessä olisi jälleen murrerajailmiö, hieman toisenluonteinen kuin Vehkalahden kohdalla.

4. Kuusamoon kertyy *māhān*-tyypin lounaiselta ja kaakkoiselta levikki-alueelta kummaltakin suurin matkoin kuutisensataa kilometriä. Tietoja on paitsi Kuusamosta pari myös naapuristosta: Posiolta ja toinen Sallan Aatsingin kylästä. Alpo Räisäsellä on asiasta tiivis esimerkein valaistu kuvaus, josta käy selville tyyppin yleisyys ja levikki. Lainaan Räisästä (Kainuun murteiden

äännehistoria I s. 57): »Kuusamossa ovat melko tavallisia taivutusvartaloltaan yksitavuisten sanojen illatiivit, joissa *h*:n jälkeinen päätteeseen kuuluva vokaali on pitkä, esim. *honkie ajettin tähäm pihän, tuohöl lampin, sihën, sinnem mähän, se minulla om peähäm mennü* [ts. jäänyt mieleen], *tuolin töehën, päehën*. Kuusamon ulkopuolelta tällaisia tapauksia on muistiinpanoissani vain kaksi: *Pos puottivat mähän, Sall Aatsinki vieräsën tüöhö*. — — Tyyppi ei ole Kuusamossakaan yksinomainen, sillä ainakin yhtä usein vokaali on lyhyt, esim. *jöen (impf.) sūhun, tämän peähän*.» Kun esimerkistöä kaivataan lisää, annan seuraavan puheenvuoron J. Juhani Kortesalmelle ja hänen kielenoppaille: *Moahaan koajettiin kaikki puut* (Vanha Kuusamo kertoo s. 57); *sitte suopungim peähään se, kiininäenem poro pantij ja* (mts. 75); *se tuli semmone, pikkunem poekonen tuli siiheej ja* (mts. 237); *että tuota jo kuohittiin puukollae_{ttä} se_i ollun nii_i ilikeä, ku piti suuhuun tuli ne munatkik ku halakesi nahka ni, palajaat munat tuli suuhuun sieltä* (mts. 74); *No isännät sitte että lähetään taloon Kortessalamellej ja työväki jäe työhöj ja* (mts. 60). Kortesalmen murrekirjan esimerkistö tukee hyvin sitä kuvaa, jonka Räisänen antaa lyhyt- ja pitkävokaalisen illatiivityypin vaihtelusta.

Kuusamo ja sen läntinen naapuri Posio ovat laajan savolaisalueen pohjoisin perukka. Niiden pohjoispuolella on peräpohjalaismurteiden Kemijärven ryhmä, jossa illatiivin päätejärjestelmä on ihanteellisen yksinkertainen, kaikissa nominityypeissä *-hVn*: *mahan, pähän, kalahan, aittahan, laivahan, verkkohon, tñuhun, kotelohon* jne. Kemijärven murteiston edustus taustana on mielestäni selitettävä Kuusamon seudun edustus, jossa voidaan nähdä pyrkimys pohjoisen naapuriston mallin mukaiseen systeemin yksinkertaisuuteen. Kun Kemijärven ryhmän eteläpuolella illatiiville ominainen *h* on kadonnut, on yleensä tultu pitkään vokaaliin (*kalän, aittän, verkkön, kotelön* jne.). Naapurusopposition vaikutuksesta pitkä vokaali on nyt pyrkinyt levittäytymään yli alkuperäisen alansa, ts. siis vastaamaan yleisemminkin Kemijärven murreryhmän illatiivin lyhyttä vokaalia. Kuusamon edustuskin selittyy täten murrerajailmiöksi, samoin kuin eräät Kainuussa tavattavat erikoiset jälkitaivujen vokaalikehittymät (näistä Räisänen, Kainuun murteiden äännehistoria I s. 32—33 ja 230).

5. Tornionjokilaakson edustuksesta on niukka mutta levikin kannalta sattuva yleiskuvaus Martti Airilan Äännehistoriallisessa tutkimuksessa Tornion murteesta s. 226. Airila on todennut, että yksitavujen pitkävokaalisia illatiivimuotoja (*pūhūn, sūhūn, tuohōn, tähhän, ülipähän*) tavataan jokivarren eteläisemmässä osassa, ei sielläkään yksinomaisina, mutta että yksittäisiä tapauksia esiintyy pohjoisempanakin. Saman huomion olen tehnyt SKNA:n nauhojen, osin myös MA:n kokoelmien perusteella. Mainita kannattaa myös, että Karungin murrenäytteen (Virtaranta, SKM s. 244—263) kyseeseen

tulevista tapauksista (lähes kolmekymmentä) noin 80 % on tyyppiä *māhān* (ainoita lyhytvokaalisia pronominit *nihin* ja *sīhen*). Siirryttäessä Tornionjokivartta pohjoista kohti pitkävokaalinen tyyppi käy siis harvinaisemmaksi (kielteisiä tietoja jo Korpilompolosta, Kolarista ja Muoniosta). Seuraavassa esimerkkejä (karttapisteet osoittavat, kummalta puolelta valtakunnanrajaa tiedot ovat):

ATor *kirfhēlä, pāhān elikkä, püssilä ammuthīn othān* (SKNA 4662); *siö sūhūsa, pikkuseñ kerralā* (id.) | Karunki *Sittes se siinä sȳsthääj jāähäär reikā* (Virtaranta, SKM s. 261); *Se pyrstöstā lykāthāām menheen että se varrah mennee pitkin sōlkāruol laittaa pāähāām saakka* (mts. 262); *Ja se panhaan tuohitratti sitte, sīhehen sisāle, sīhehen nielun suuhuun* (mts. 259); *Seittemältā alethiīn tōihij ja tuonnek kuutheen saakka ilthaan* (mts. 249) | HieN [mentiin] *tāmāj jārveñ pāhān* (SKNA 4670); *tāhhān armahjokhēn* [pn.] (id.) | YTor *sittev* [sidottiin] *vittala māhāñ kīni* (SKNA 4760); *että se veti pūhū sisāle, sen terva* (id.); *molemphīm pāihī* (id.); [pantiin tuohi] *sīhēj jalan alle* (id.); *se sātto sen tāhhāñ kohale* (id.) | Pello [pistettiin loukkua tehtäessä] *māntū māhā* (SKNA 179); *ātelkā mikā olih nūkūaikana sem-moshēn tūöhōn alkā* (id.) | Tär *sittet tuohām* [valas avomereltä] *maihiñ* (MA); *laskit sen orāvam pūhū ja nī se katōsi* (MA); *molēmphīm pāihij kāsīn* (MA) | Paj *se on tossa nāmijoki* [pn.] *joka tullē tāhhān torniojokhēn* [pn.] (SKNA 195) | Jun *se* [lohi], *lājjä verkom pāhāñ kaikki* (SKNA 4766).

Etsittäessä tyyppille selitystä tulee itsestään mieleen Tornion murteiston jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n edustus: *aithān, kalhān, methān*, jopa *laihvān, tuohlīn* jne. Osassa muotoja on jopa kaksinkertainen metateesi. Näin on päädytty siihen, että toisin kuin lounaisissa välimurteissa, Vehkalahdella, kaakkoismurteiden länsilaidalla, Etelä-Savossa ja Kuusamossa murteen oma kehitys on useimmissa tapauksissa johtanut illatiivin päätteeseen, jossa pitkä vokaalia on edeltänyt *h*. Metateesikehitys ei semmoisenaan voinut koskea *māhan* jne. -tyyppisiä muotoja, mutta metateesitapausten ylivoiman edessä niidenkin oli taivuttava: kun illatiivin päätte muilta osin oli jo yhdenmukainen *aithān, laihvān* -tyypin päätteän kanssa, yhdenmukaisuus ulottui nyt vokaalin pituuteenkin. *māhān*-tyypin selitys on tämän perusteella selvä: kyseessä on sekundaari pitkä vokaali, joka selittyy kyseisten murteiden metateettisten illatiivimuotojen (*kalhān, aithān* jne.) vaikutukseksi. Täten *māhan* → *māhān* -kehitys perustuu välillisesti oman murrekannan äänteelliseen kehitykseen (*h*:n metateesiin), eikä se siis ole murrerajailmiö kuten aiemmin käsitellyt tapaukset. Se olisi tuskin kuitenkaan toteutunut, ellei »varokaista» *māhan* ja *kalhān* -tyyppisten illatiivien välillä olisi käynyt niin pieneksi (ainoana erona vokaalin kvantiteetti), että pientaajuisemman ryhmän oli mukauduttava suurtaajuisemman malliin.

mainitsee metsäsuomesta esimerkkeinä *suohõn, pühün, sihën, tuohõn, (karņas-) puihën, küllõihën* ja *harakoihîn* (Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen s. 73). Hän arvelee, että pitkä vokaali on näihin tapauksiin yleistetty äännelaillisista asemista ja että tyyppi ylipäättään olisi verraten nuori (mp.). Tyypin myöhäisyyteen saattaisi tavaltaan viitata sekin, että Kettusen mukaan (mp., 1. alav.) vanhimmilla murteenpuhujilla oli pitkävokaalisten muotojen rinnalla toisinaan myös lyhytvokaalisia muotoja ja että lyhytvokaalisuus oli paikoin, esim. Mongalla, yksinomaista.

Vermlannin *māhän*-tyypin ratkaisuyrityksessä lienee lähdettävä toiselta pohjalta kuin varsinaisten suomen murteiden vastaavan tyypin selityksissä. Tähdellistä on kaikei se, että tyyppi lienee metsäsuomessa nuori (vrt. ed.). Tällöin voisi mielestäni todella tulla varsinaisena selityksenä kyseeseen pitkävokaalisten *kalān, mehtān, hevosēn* -tyyppien vaikutus. Tällainen analoginen mukautuminen olisi ymmärrettävissä seuraavasti: nuoremmat murteenpuhujat eivät vieraassa kieliympäristössä ole enää hallinneet eri vartalo- ja allomorfityyppien keskinäistä yhteyttä ja ovat siksi pyrkineet yleistämään yksitavuihinkin sen allomorfin (vokaalinpidentymä + *n*), jonka ovat tunteneet tavallisimmaksi. Näin ollen voitaisiin Vermlannin suomalaismurteiden *māhän*-tyyppi nähdä jonkinlaisena merkinä suomalaismurteen rappeutumisesta vieraassa kieliympäristössä. Kehityksen välttämätön mutta ei riittävä ehto on ollut sama kuin lounaisissa välimurteissa ja kaikkialla muuallakin, missä ilmiötä tavataan; kehityksen on laukaissut kuitenkin vasta kaksikielisyys, joka yleensäkin näyttää edistävän morfologisen systeemin yksinkertaistumista.

7. Olen edellisessä pyrkinyt tarkastelemaan yhtä erikoista morfologista tyyppiä, yksitavujen pitkävokaalisia illatiivimuotoja (*māhän, pāhān, puihën* jne.), joiden levikkialue on viisijakoinen. Tyypistä on kyllä vanhastaankin tietoja kaikilta alueiltaan, mutta ilmeisesti levikitietojen niukkuudesta, varsinkin lounaisten välimurteiden osalta, johtuu, että tyypin pitkä vokaali on kerta kerralta selitetty lapidaarisesti analogiseksi yleistymäksi *kalān, leipān* -tyyppisistä muodoista.

Yleisvetoa pitkään vokaaliin on illatiivissa kyllä havaittavissa (vrt. s. 139), paitsi tietysti niissä murteissa ja kielissä (esim. useissa pohjalaismurteissa, »Iitin ryhmän keskusmurteessa» ja karjalan kielessä), joissa *h:n* kato ei missään kohdin ole toteutunut eikä siis tuottanut yksitavujen illatiivin malliksi sopivia pitkiä vokaaleja. Sen sijaan ei voida katsoa, että tämä on ollut missään kehityksen riittävä ehto. Kehityksen laukaisimeksi on tarvittu muuta: murre-*raja*, jonka lähistöllä naapuruosoppositio on vahvistanut tuota yleistä tendenssiä, tai kaksikielisyys, joka on edistänyt morfologisen järjestelmän yhtenäisyyttä, tai erilaisten illatiivin päätteiden varokaistan kaventuminen (Tornion

murteessa).

Tapaukset voidaan jakaa kahteenkin kertaan kahteen ryhmään. Lounaisissa välimurteissa ja Tornionjokilaaksossa tämän puhtaasti morfologisen *māhan* → *māhān* -kehityksen ovat laukaissseet lähinnä äänneopilliset seikat (edellisissä, tavalla tai toisella, lounaismurteille ominainen pitkien vokaalien lyheneminen ensi tavua kauempana, Tornion murteistossa taas *h:n* meta-teesi). Kaakkoisella alueella ja Kuusamon seudulla muutoksen pontimet ovat taas lähinnä morfologisia (illatiivin *h:n* säilyminen naapurimurteissa = muotoryhmän jäsenten samantyyppisyys ja sen heijastuminen sitten naapurimurteen *kalān*-tyypin mukaisesti myös *māhān* -tyyppinä).

Entä tapausten toinen jako? Tornion murteistossa pitkä vokaali on syntynyt kielimuodon omista edellytyksistä käsin. Sen sijaan niin lounainen kuin kaakoinen ja koillinen edustus selittyvät murrerajailmiöiksi (Vermlannin edustus ehkä omalla tavallaan kielirajailmiöksi), joissa muutoksen varsinainen ponnin on naapurimurteen edustuksessa.

Käsittelmäni ilmiöryhmä liittyy aiheeltaan läheisesti niihin yksitavujen taivutuksen ilmiöihin, joita Pertti Virtaranta on käsitellyt runsasaineisisissa tutkielmissaan »*māden-tyyppinen mon. genetiivi» (Vir. 1951) ja »Suodenniemi-tyyppisistä paikannimistä» (Vir. 1970). Toivotan onnea entisenä »kyröläisenä» Karkun Aluskylän miehelle: opettajalleni, tutkijalle ja tutkimuksen organisaattorille, tutkimuksen suunnan osoittajalle.

L Ä H T E E T

- AIRILA, MARTTI Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. — Suomi IV: 12. Helsinki 1912.
- IKOLA, NIILLO ASMÄH I—II = Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I—II. Helsinki 1925, 1931.
- ITKONEN, TERHO Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. — HAik. 1972.
- Kuoreveden ja Keuruun murretta. — Suomi 117:1. Helsinki 1972.
- Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa. Tietolipas 48. Turku 1966.
- Ovatko äänne muutokset vähittäisiä vai harppauksellisia? — Vir. 1970.
- KETTUNEN, LAURI Descendentis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisen kieleen. — Suomi IV:8. Helsinki 1909.
- SM I = Suomen murteet I. Murrenäytteitä. SKST 188. Helsinki 1930.
- SM III A = Suomen murteet III A. Murrekartasto. SKST 188. Helsinki 1940.
- SM III B = Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon. SKST 188. Helsinki 1940.
- KORTESALMI, J. JUHANI Vanha Kuusamo kertoo. SKST 278. Helsinki 1964.
- LEHTIMÄKI, Pekka Eräitä Uudenmaan murteiden infinitiivijärjestelmän erikoisuuksia. — Vir. 1972.
- »Mem messää haje vissa»: geminaatta-*s ts:n* edustajana Uudenmaan murteissa. — Sananjalka 14. Turku 1972.
- *oi-* ja *ei-*nominit = *oi-* ja *ei-*nominit Länsi-Uudenmaan murteissa. SKST 310. Helsinki 1972.

- LINDÉN, EEVA KHMÄH I—II = Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I—II. SKST 219. Helsinki 1942, 1944.
- MIELIKÄINEN, AILA Etelä-Savon interferenssi-ilmioitä = Etelä-Savon läntisten murteiden interferenssi-ilmioitä. Käsikirjoite 1976. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- RAPOLA, MARTTI SKÄHL = Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki 1966.
- RÄISÄNEN, ALPO Havainnot lastenkielestä. — Vir. 1975.
Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto. SKST 307. Helsinki 1972.
- SETÄLÄ, E. N. YSÄH = Yhteissuomalainen äännehistoria I. Helsinki 1899.
- SKMK I = Suomen kansan murrekirja. Länsimurteet. Sanakirjasäätiön toimituksia III. Toinen painos. Porvoo 1953.
- SKOUSEN, ROYAL Substantive evidence in phonology. The evidence from Finnish and French. *Janua Linguarum*. Ghent 1975.
- TARKIAINEN, VIILJO Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta. — Suomi IV:2. Helsinki 1904.
- VIRTARANTA, PERTTI *mäden-tyyppinen mon. genetiivi. — Vir. 1951.
LYSMÄH II = Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. SKST 251. Helsinki 1957.
SKM = Suomen kansa muistelee. Porvoo 1964.
Someron murrekirja. SKST 309. Vammala 1973.
Suodenniemi-tyyppisistä paikannimistä. — Vir. 1970.

Der Illativ vom Typ *māhān*

Pekka Lehtimäki

Verf. stellt eingangs fest, dass die finnische Schrift- und Standardsprache für einsilbige Nomina die Illativendung *-h—n* (dazwischen der dem *h* jeweils vorangehende Vokal) verwendet, den Allomorphtyp *-hVn*: *maa|han, suo|hon, lui|hin* usw. Die finnischen Dialekte vertreten i.a. denselben Stand. Am Rande der Südwestdialekte, in einem Teil der Mundarten von Südosthäme, einem Teil der Südostdialekte und der Südsavo-Dialekte, in der Gegend von Kuusamo, im Tal des Tornionjoki und in den finnischen Mundarten von Värmland erscheint jedoch — entweder ausschliesslich oder neben dem Typ *māhān* — der Allomorphtyp *-hVVn*: *mā|hān, suo|hōn, lui|hīn* usw. Bislang hat man diesen Typ als Analogwirkung der Illative *kalān, pihān* erklärt. Verf. hält diese Erklärung für glaubwürdig, zumal sich der Trend zu einem langen Vokal am Ende des Illativs an vielen Beispielen nachweisen lässt. Dennoch reicht diese Erklärung allein nach Meinung des Verf. nicht in allen Fällen aus. Der Aufsatz versucht, die Dinge mit den Mitteln der Dialektgeographie zu klären, wobei gleichzeitig der Illativ der Einsilbler in Beziehung gesetzt wird zur allgemeinen morphologischen Struktur dieser Kasusform und zu deren Entwicklung. Die Entstehung des Typs *māhān* wird nach den einzelnen Gebieten behandelt.

1. In der Nachbarschaft der Südwestdialekte könnte sich die Entwicklung *māhān* → *māhān* so erklären, dass auch dort, wie in den heutigen Südwestdialekten, früher nur in der ersten Silbe lange Vokale aufgetreten sind. Da durch den Einfluss der Häme-Dialekte die Opposition zwischen kurzen und langen Vokalen in den nichtersten Silben wiederhergestellt wurde, haben auch die Illative der Einsilbler im Gefolge der Entwicklung *kalān* → *kalān* — hyperkorrekt — einen

langen Vokal erhalten. Auch wenn der Typ *māhān* gar nicht auf diese Weise durch Wiederherstellung der langen Vokale entstanden wäre, handelt es sich doch um eine Erscheinung der Dialektgrenze: man war bestrebt, den Dialekt freizuhalten von der für die Südwestmundarten typischen Kürzung der langen Vokale in der nichtersten Silbe, und vielleicht zielte man gleichzeitig nach dem Lautstand der Häme-Dialekte. Da vermutlich der Lautstand beider Dialekte gleichzeitig übertrieben wurde, kam es zu Hyperkorrektheit und zum Illativtyp *māhān*.

2. Auch die Vertretung in der Gegend von Vehkalahti muss als Dialektgrenzerscheinung untersucht werden. In der Nachbarschaft, z.B. im Dialekt von Kymi, herrscht im Illativ eine eindeutige Vertretung: in allen Fällen steht *-h* (*māh, kalah, kattilah* usw.). Denkbar ist, dass diese strukturelle Eindeutigkeit des Illativs auch die Vertretung von Vehkalahti hat beeinflussen wollen. Da bei den zwei- und mehrsilbigen Nomina dort der Typ *kalān, kaupuntin* herrschend war, wollte sich deren langer Vokal auch in solchen Stellungen durchsetzen, die ihm nicht zukamen. Im Ergebnis kam es zu einer Vereinfachung des gesamten Systems auch in Vehkalahti und zu einem hyperkorrekten Illativ der Einsilbler: *māhān*. — Der Typ *māhān* am Westrand der Südostdialekte und in den Südsavo-Dialekten erklärt sich teilweise so wie in Vehkalahti, teilweise anders. Dennoch handelt es sich wiederum um eine Erscheinung der Dialektgrenze.

3. Die Vertretung der Gegend von Kuusamo ist gegen die Verhältnisse in den Mundarten von Kemijärvi zu sehen. Nördlich von Kuusamo ist die Struktur des Illativs nämlich von idealer Einfachheit, weil sich das *h* erhalten hat: *māhan, kalahan, kattilahan* usw. Diese Eindeutig-

keit hat auch die Vertretung von Kuusamo beeinflusst, wo man infolge der Typen *kalän*, *kattilän* dann auch bei den Einsilblern zu einem langen Vokal kam: *mähän*.

4. Im Tal des Tornionjoki erklärt sich der Typ *mähän*, anders als in den bereits genannten Gebieten, nicht als Dialektgrenzerscheinung; dort hat vielmehr die innere Lautentwicklung des Dialekts (Metathese *kalhän*, *methän*, sogar *laihwän*) im Illativ der Einsilbler zum sekundären Typ *mähän* geführt.

5. Die Vertretung in Värmland ist recht jung, wie bestimmte Dinge erkennen lassen. Der Typ *mähän* könnte sich dort folgendermassen erklären: die jüngeren Dialektsprecher haben den gegenseitigen Zusammenhang zwischen den einzelnen Stamm- und Allomorphtypen in der fremden Sprachumgebung nicht mehr beherrscht und deshalb auch bei den Einsilblern jenes Allomorph allgemein einführen wollen (Vokaldehnung + *n*), das ihnen als das üblichste bekannt war. Die Entwicklung wäre also ausgelöst worden durch die Zweisprachigkeit, die auch sonst eine Vereinfachung des morphologischen Systems zu fördern scheint.

In den südwestlichen Zwischendialekten und im Tal des Tornionjoki ist

diese rein morphologische Entwicklung *mähän* → *mähän* in erster Linie durch lautliche Faktoren ausgelöst worden, im südöstlichen Gebiet und in der Gegend von Kuusamo waren es dagegen hauptsächlich morphologische Impulse (die Beibehaltung des Illativ-*h* in den Nachbardialekten = Gleichheit im Typ der Glieder der Formgruppe und Widerspiegelung gemäss dem Typ *kalän* in der Nachbarschaft dann auch als Typ *mähän*).

Bei allen *mähän*-Typen handelt es sich um einen sekundären langen Vokal. In den Dialekten von Tornio ist er durch die eigenen Voraussetzungen der Sprachform entstanden. Die südwestliche wie die südöstliche und die nordöstliche Vertretung dagegen erklären sich als Erscheinungen der Dialektgrenze (die Vertretung von Värmland gewissermassen als Sprachgrenzerscheinung), wo der eigentliche Ansporn für den Wandel von der Vertretung des Nachbardialekts ausging.

Osoite:

Anschrift:

*Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos
Tampereen yliopisto
Hämeenkatu 17
SF-33200 Tampere 20*